

«ОНАУКОВЛЕНЕ СУСПІЛЬСТВО» В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Г. В. Ільїна, кандидат філософських наук

Сучасні інтенції осмислення проблеми інновації розгортаються у широкому колі галузей, у яких досліджуються її економічні, управлінські, соціальні, людиновимірні аспекти. Враховуючи роль науки і техніки у сучасному суспільстві, які, за словами Ю. Габермаса, перетворюються на «ідеологію» [12], можна вважати актуальною проблемою співвідношення наукових і економічних інновацій – тобто того типу новаційної діяльності, що впроваджується в науковий обіг, її починає визнавати наукова спільнота, з одного боку, та комерціалізується шляхом трансферу технологій, з іншого. Обидва типи інновацій зумовлюють поступ науки, виявляють комбінацію інновацій із традиціями. Економічні смисли наукових інновацій виражаються у взаємозалежності динаміки розвитку її інноваційної складової від розвитку науки, яка сьогодні перебуває у своєрідному стані «перманентних технічних революцій». Проблема наукових інновацій актуалізує тему триєдності розвитку науки, інновації та особистості як креативного учасника інноваційного процесу.

Постановка завдань статті зумовлює врахування трьох взаємопов'язаних дослідницьких напрямів. Перший, методологічний, пов'язаний із роллю дослідження науки в контексті її взаємозв'язку із творчістю і викладений на основі праць В. Лекторського та І. Меркулова, а з погляду трансформації суспільної ролі науки – Ю. Габермаса. Другий – соціальний – стосується виявлення значимих суспільних трансформацій сьогодення, що досліджували З. Баумана і А. Турена, а також Б. Санто. Тема особистості в її філософсько-антропологічних і соціальних вимірах представлена працями А. Рено, Т. Адорно, В. Горкгаймера та ін. Теза про трансформацію ролі науки та інновації в умовах економічної глобалізації

розглянуто на основі праці У. Бека, О. Білоруса, О. Неклесси. Теоретико-економічні виміри проблеми інновації дослідила О. Жилінська.

Хоча публікації стосовно проблеми інновацій, класичних умов їх функціонування є численними, дослідженню взаємозв'язків у тріаді «наука – інновація – особистість» слід присвятити подальші розвідки, що зумовлено динамікою суспільних трансформацій в умовах постійного реформування інноваційного суспільства, зокрема під впливом економічної глобалізації, яка створює нові умови управлінської діяльності.

Мета статті – виявити соціальні та антропологічні передумови становлення «онауковленого суспільства» в його інноваційних трансформаціях.

Хоча капіталістична вимога підвищення продуктивності праці за рахунок технічних удосконалень не нова, все ж вона набуває нового сенсу. Якщо раніше інноваційна діяльність залежала від спонтанних винаходів, то будь-яка сучасна наука спрямовано на інноваційність, котра сама по собі стає інституціо-аналізованим явищем. Це, з одного боку, легітимізує роль інновації, а з іншого – потребує відповідного забезпечення. «Адекватне інституційне забезпечення здатне не лише створити, але й ефективно використати та постійно відтворювати інноваційний потенціал національної економіки задля досягнення високих рівнів соціально-економічного зростання і добробуту населення» [4, с. 68].

Це пояснюється тим, що «з появою пов'язаних з промисловістю досліджень широкого масштабу наука, техніка та їх застосування утворили єдину систему» [12, с. 87]. Така система впливає на всі інші напрями діяльності людини, а сама наука переймає роль «ідеології» (Ю. Габермас). Наука здобула но-

вий статус, котрий у першу чергу висуває вимогу практичного втілення, що можна описати і як «онауковлення техніки» (Ю. Габермас) та її економізація. Адже сьогодні найімовірніше «економічний чи адаптивний розвиток можна і потрібно вважати пасивною формою суспільно-технічного прогресу, його помірним, полегшеним варіантом, доступним широким масам суспільства. Авангардом або найбільш активною формою суспільно-технічного прогресу, як процесу розгортання здібностей, треба вважати функціонування «інноваційних двигунів», інноваційного підприємництва» [12, с. 87]. Суспільним ефектом таких «інноваційних двигунів» буде наростаюча продуктивність і конкурентоспроможність, а також поява все нових суспільних цінностей, зростання добробуту, і постійний розвиток суспільства.

Інновація функціонує в умовах глобальної переоцінки цінностей: «онауковлення суспільства» є наслідком «вливання» інновації до системи цінностей. З іншого боку, її аксіологічні змісти пов'язані з економічними: становлення інноваційного суспільства починається тоді, коли інновація стає важливим рушієм економіки, а заодно – способом здійснення влади. Сьогодні така ситуація реалізується на глобальному рівні: світові процеси приводять до того, що, за словами О. Неклесси, «економіка змінює внутрішній зміст, їй вже тісно в межах попередніх смислових конструкцій. Вона починає проявляти себе не тільки як спосіб господарювання, але й як домінуюча система управління суспільством: як політика, і навіть ідеологія епохи, що настає, стаючи, по суті, новою владною системою координат» [7]. За таких умов інновація набуває владного виміру – нині, перефразовуючи афоризм Н. Ротшильда, можна заявити: хто володіє інновацією, той володіє світом. Інновація, таким чином, виявляється закріпленою не тільки на рівні цінностей, а й на рівні глобальної економіки, яка в умовах економічної глобалізації формує нові способи реалізації влади. При цьому нова світова влада економіки відрізняється від класичної «влади капіталу».

На думку У. Бека, сучасна світова економіка діє «транслегально» – тобто ні легально, ані не легально. Йдеться про систему впливів,

які відбуваються «понад» національними системами, «поверх них». На думку дослідника, «транслегальне – це метавлада інновації, тобто систематичне втручання в інституційні й пізнавальні умови і можливості виробництва нового; а це означає в першу чергу здобування і ствердження влади над виробничими силами й інноваційними можливостями науки» [3, с. 117]. Саме на контролі за інноваціями формується влада глобальних корпорацій, при цьому влада досить потужна, за твердженням О. Білоруса, «сучасний глобалізм є специфічною формою політичного й економічного імперіалізму ХХІ століття» [4, с. 195].

Перетворившись на економічний норматив глобального виміру, інновація ставить нове завдання й перед економікою: актуалізується вимога до креативності у найбільш загальному сенсі слова. Креативність, особлива налаштованість наукового пізнання на новизну призводять до того, що нарощування нового знання стає значимою вимогою. Відповідно і дієздатність, творчість набувають нового значення. При цьому в деяких випадках настільки потужного, що навіть виникають особливі соціальні концептуалізації креативності. Так, Р. Флоріда заявляє, що можна спостерігати формування «креативного класу».

Сам факт постановки питання про креативний клас визначає способи осмислення ролі креативності в економіці. Так, на думку Р. Флоріди, «креативність має багато вимірів і проявляється у численних і взаємодоповнювальних формах. Згідно з поширеною помилковою думкою, креативність обмежується технічними винаходами, розробкою нової продукції і створенням нових фірм. Навпаки, у сучасній економіці, що отримала назву «нова економіка», креативність – це масштабна і неперервна практика. Ми постійно модифікуємо і покращуємо різноманітні продукти, процеси і операції, по-новому підганяючи їх один до одного. Крім того, технічна й економічна креативність підживлюється взаємодією з культурною креативністю й художньою творчістю» [11]. Креативність відзначається впливами, за рахунок яких переформатовується сучасна структура економіки.

При цьому креативний клас постає як клас економічний: «Його економічна функція підтримує і визначає соціальні й культурні рішення креативних професіоналів, так само як і їх спосіб життя. Креативний клас складається із людей, які створюють економічні цінності у процесі творчої діяльності» [11]. Таким чином, креативний клас як своєрідний прошарок розвинених суспільств легітимується в «онакувленому суспільстві», формуючи власні способи функціонування в економічному середовищі.

Креативність, особлива налаштованість наукового пізнання на новизну призводить до того, що нарощування нового знання стає значимою вимогою. Передусім така ситуація значима із погляду когнітивних трансформацій суспільства. Знаннева орієнтація економіки та її новий креативний потенціал, зумовлені динамікою впровадження інновацій в усі соціальні сфери, долає абстрактний раціоналізм Просвітництва.

Орієнтація на науку та навіть її включеність у повсякденний світогляд відбувається в добу Просвітництва і є логічним продовженням її ідеалів. В. Лекторський зазначає, що «...культ науки, науковості, ідея про те, що саме розвиток наукового знання дозволяє поставити під контроль зовнішні сили природи і суспільства, що пригнічують людину, і що у зв'язку із цим прогрес науки є одним із головних факторів зростання людської свободи – усі ці настанови входили як необхідні складові частини у «Проект просвітництва» [5]. Фрагментарність є ознакою сучасної епохи Постмодерну, яка трансформує просвітницькі ідеали Модерну. Останні розглядали світопорядок як втілення ідей, що ґрунтуються на «гегемонії розуму» (Ч. Тейлор). У Постмодерні взагалі ідея «гегемонії» не втілена. Водночас «атомізація» індивіда робить його абстрактним: «Абстракція, інструмент Просвітництва, відноситься до своїх інструментів як фатум, поняття якого нею викорінюється: способом ліквідації. В умовах нівелюючого володарювання абстрактного, що робить усе в природі повторюваним, та індустрії, для якої воно його обробляє, самі звільнені врешті-решт стають тим «на-

товпом», котрий Гегель охарактеризував як результат Просвітництва» [13, с. 27].

Отже, просвітницького ідеалу прагматичності стає недостатньо, хоча сам по собі інноваційний потенціал продукту наукового пізнання є вираженням складної й суперечливої природи людини. Нові пріоритети спрямовані на виховання дійсної особистості, де «турбота про себе» (М. Фуко) є важливим життєвим орієнтиром. «Не раціональність інженера, а раціоналізм стратега» [10, с. 72] – ось нова настанова сучасного суспільства, що зумовлює нові алгоритми його функціонування: суспільно значимою стає не творчість сама по собі, а вагомість її результатів. Таким є соціальний наслідок інновації.

Окрім того, інновація як умова суспільної діяльності індивіда закорінена в новій ролі особистості. Як свідчить А. Турен, «три великих тенденції нашого часу – перемога інструментальності, що перетворилася на стратегічну дію, відступ у царину приватного життя й екологічна глобалізація проблем, піднятих технологією – разом утворюють постсоціальне поле, в якому власне соціальні стосунки, орієнтовані на інших соціальних дієвців, стосунки до самого себе і до природи постають відокремленими один від одного» [10, с. 75]. Така трансформація описує сутність сучасного суспільства, де інновація стає не просто цінністю, а претендує на загальнозначимість, перетворюється на формотворчу частину сучасної культури. Вимога інноваційності стає всеохоплюючою: вона визначає технологію й економічний розвиток, соціальні системи та політику, а якщо висловитися більш загально – всі сфери, де може реалізуватися людина як дієвець.

Відтак, у тріаді «наука – інновація – особистість» в умовах глобальних трансформацій відбуваються зміни. У ході метаметодологічних досліджень, які досі зосереджувалися на рефлексіях щодо ролі й сутності наукового знання, до початку наддинамічного зростання ролі інновації як упровадження знання у соціальний контекст не було зосереджено увагу на проблемі особистості. Як свідчить І. Меркулов, «філософія і методологія науки до останнього часу повністю відмовлялися до-

сліджувати особистісні аспекти наукових відкриттів та інших інноваційних змін у науково-теоретичному знанні, розглядаючи процеси зародження нових ідей і гіпотез як таких, що відносяться тільки до компетенції психології. [...] Однак інтенсивне зростання за останні десятиліття наукознавчих і когнітивних дисциплін, поява тут принципово нових теоретичних підходів і моделей, мабуть, примушує сумніватися в правомірності цієї жорсткої демаркації, яка виключає наведення якихось мостів між логікою науки і психологією творчості» [6, с. 163–164].

Продовження цього взаємозв'язку виражається у зміні соціального ставлення до науки та інновації, яка переосмислює статус особистості та здійснює кореляцію суспільних трансформацій із новими цінностями. Мотивацією будь-яких інноваційних ініціатив слугує вдала ідея і вольовий порив, відчуття виклику і внутрішня зосередженість, що супроводжує це відчуття, прагнення виявити свої здібності, довести свою унікальність. Саме ці ознаки змушують під час розгляду проблем науки та інновації акцентувати увагу на особистості, котра є творцем інновації і водночас перебуває під впливом суспільства, яке проголошує інновацію як цінність. Завдяки своїй стратегічній спрямованості індивід прагне нарощувати силу свого інтелекту та індивідуальний потенціал ідеєздатності.

Зміна ставлення до науки та її орієнтація на інновацію змінює статус особистості, ставить у центр вимогу проголошення її особистої ідентичності та визнання, а також кореляцію суспільних трансформацій з новими цінностями, котрі народжують нову людину. Відсутність «монополії на сенс» ускладнює ідентифікаційні механізми, за допомогою яких індивід долучається до тих чи інших спільнот або цінностей. Відповідно, ускладнюється його можливість долучитися до процесу новацій, включитися в «інноваційний механізм так би мовити «зсередини». Так само, як фрагментуються інформаційні потоки, в яких живе індивід, як невизначеними стають цінності, які приймає особистість, інновація стає для індивіда фрагментарним явищем. Трансформація суспільних орієнтирів не зупиняє на

зміні важливості новації поряд з інновацією. Останній вдається стати рисою сучасного раціоналізму, але зрештою перед індивідом вона також постає фрагментарною. Подолання цієї фрагментарності могло б створити нову картину світу, в якій творчість була б більш раціоналізованою, більш спрямованою на користь, проте більш цілісною. Подолання фрагментарності та створення єдності могла б здійснити концептуалізація інновації, можливість якої закладена в орієнтаціях сучасного «постсоціального» (А. Турен) суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция ; Изд. дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
3. Білорус О. Г. Глобальний конкурентний простір : монографія / О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.
4. Жилінська О. Інституційний підхід у дослідженні проблем інноваційного розвитку / О. Жилінська, Д. Коломоець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2008. – № 99–10. – С. 68–70.
5. Лекторский В. А. Научное и внеаучное мышление : скользкая граница [Электронный ресурс] / В. А. Лекторский. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000043/index.shtml>. – Название с экрана.
6. Меркулов И. П. Логика науки и индивидуальное творчество / И. П. Меркулов // Когнитивная эволюция и творчество. – М. : ИФРАН, 1995. – С. 163–198.
7. Неклеса А. Рах оeconomicana: геоэкономическая система мироустройства [Электронный ресурс] / А. Неклеса. – Режим доступа : <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/osnovi/universe/system/>. – Название с экрана.
8. Рено А. Эра индивида. К истории субъективности / А. Рено. – С.Пб. : Владимир Даль, 2002. – 474 с.
9. Санто Б. Інноваційний саморозвиток [Електронний ресурс] / Б. Санто. – Режим доступу : <http://iee.org.ua/ua/pub/p24>. – Назва з екрана.
10. Турен А. Повернення дівця / А. Турен. – К. :

- Альтерпрес, 2003. – 320 с.
11. Флорида Р. Креативный класс. Люди, которые меняют будущее / Р. Флорида. – М. : СИК, 2011. – 202 с.
12. Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология». – М. : Праксис, 2007. – 208 с.
13. Хоркхаймер М. Диалектика Просвещения. Философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. – М. : Медиум ; С.Пб. : Ювента, 1997. – 312 с.

УДК 334.012.64

ІНСТИТУТ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Т. І. Зосименко, кандидат економічних наук
Л. В. Сахневич

В умовах трансформаційних перетворень центральне місце належить процесам створення у суспільстві інституту цивілізованого підприємництва і, зокрема, такої важливої його складової як мале підприємництво. Інститут малого підприємництва як форма прояву суспільних відносин не тільки впливає і змінює кожну конкретну людину, її спосіб життя, але й може сприяти підвищенню матеріального та духовного потенціалу суспільства, створювати сприятливий ґрунт для практичної реалізації здібностей і талантів кожного індивіда, веде до єднання нації, збереження її національного духу та національної гордості. Однак недостатня увага до питань формування цього соціального інституту з боку держави та громадських організацій заважає малому підприємству в нашій країні розвиватися так ефективно, як це відбувається в західних країнах. Звернення до проблем розвитку малого підприємництва зумовлено його важливим значенням у соціально-економічному житті країни. Сьогодні дуже важливо зрозуміти, як відбувається адаптація сучасних підприємців, які фактори мають вирішальний вплив на розвиток малого підприємництва в Україні та який характер цього впливу.

Розвиток малого підприємництва в Україні відбувається у складних умовах розвитку ринкової економіки, що позначені значними труднощами соціально-економічного, полі-

тичного й правового характеру. На цей процес головним чином впливають наявність адміністративних бар'єрів, значний податковий тягар, обмеження фінансово-кредитних можливостей, недостатність фінансової, матеріально-технічної, управлінської та кадрової складової діяльності малого підприємництва. Недостатньою є увага держави до розв'язання проблемних питань розвитку малого підприємництва, хоча саме воно, не вимагаючи великих стартових інвестицій, гарантує швидкий обіг ресурсів, високу динаміку зростання, допомагає оперативно вирішувати проблеми реструктуризації економіки, гнучко реагує на зміну кон'юнктури ринку, надає економіці додаткової стабільності. Тому дослідження проблемних питань, пов'язаних із функціонуванням суб'єктів малого підприємництва та розвитком системи їх державного регулювання в ринкових умовах, мають принципове значення на етапі його утвердження.

Серед вітчизняних дослідників значний внесок у загальну теорію та методологію державного регулювання малого підприємництва зробили такі провідні вчені, як: З. С. Варналій [1], Л. І. Воротіна [2], Т. А. Говорушко [3], О. В. Кужель [4], Р. Р. Ларіна [5], С. К. Реверчук [6] та ін.

Разом з тим, багато питань, пов'язаних зі створенням умов для ефективного розвитку малого підприємництва та підвищенням його